

نمادشناسی هنر شرق (۴)

ایزدان آب و آبیان اساطیری

امیرحسین ذکری

سرشناسه
عنوان و نام پندآور : ایزدان آب و آریان اساطیری / امیرحسین ذکریکو.
مشخصات نشر : تهران: مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری : ۱۳۰ص: مصور (رنگی).
فروست: هادشناسی هنر شرق: ۴.
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۲۱۷-۶
وضعیت فهرست نویسی : فبیای مختصر.
یادداشت : واژه نامه.
شناسه افزوده : فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن».
شماره کتابشناسی ملی : ۳۸۳-۵۳۸

مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»

نمادشناسی هنر شرق (۴)

ایزدان آب و آریان اساطیری

امیرحسین ذکریکو

صفحه آرا: میثم رادمهر

طراح جلد: رضا محبوبی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: فرآیند گویا

چاپ: شرکت چاپ و نشر شاد رنگ

ISBN: 978-964-232-217-6

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۲۱۷-۶

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

نشانی مؤسسه: تهران، انتهای خیابان فلسطین جنوبی، خیابان لقمان ادهم، بن بست بوذرجمهر، شماره ۲۴. مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری

پست الکترونیک: Info@matnpublishers.ir

«متن»، تلفن: ۶۶۴۶۸۶۹۲-۴، دورنگار: ۶۶۹۵۱۶۶۲، صندوق پستی: ۱۳۷۷-۱۳۱۴۵

نشانی فروشگاه مرکزی: خیابان ولی عصر، نرسیده به چهارراه طالقانی، شماره ۱۵۵۰، ساختمان مرکزی فرهنگستان هنر، تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۰

نشانی فروشگاه اینترنتی: www.matnpublishers.ir

فهرست مطالب

۹		سرآغاز و معرفی کتاب
۱۵		ایزدان آب
۱۵		گنگا
۱۷		ماجرای نزول گنگا از آسمان بر زمین
۲۰		نیایش بهاگیراتا و نزول گنگا
۲۶		گنگا مادر گانیشا و کارتیکا
۲۶		گنگا مادر بهیشما
۳۱		گنگا در شمالیل ها
۳۲		قداست رود گنگ نزد هندوان
۳۴		یمنا
۳۵		اصل و نسب ایزدبانو یمنا
۳۷		سرسوتی
۳۸		القاب سرسوتی
۳۸		منتسبان سرسوتی
۳۹		سرسوتی نماد دانش و هنر

۴۰		سرسوتی در شمایل‌ها
۴۴		وارونا
۴۷		جانوران آبی
۴۸		ماتسیا (تجلی اول ویشنو)
۴۹		ماتسیا ناجی هستی
۵۵		سوروانا ماتسیا
۵۶		کورما (تجلی دوم ویشنو)
۵۹		کورماسانا
۶۰		آکوپارا
۶۱		ماکارا
۶۱		ریشه طبیعی ماکارا
۶۸		ماکارا با جلوتنه تمساح و دم ماهی
۷۰		جانوران آبی ترکیبی
۷۰		بالاتنه انسان و پایین‌تنه ماهی
۷۱		ماهی ستار
۷۴		هیوکمپ و ماهی ستار
۷۵		ماتانگاناکرا
۷۵		اسب با دم ماهی
۷۵		گوزن با دم ماهی

۷۵	ورزا با دم ماهی
۷۷	سرانسان، تن بز و دم ماهی
۷۸	بز با پنجه شیر و دم ماهی
۷۸	گرگ با دم ماهی
۸۰	اسب با منقار و دم ماهی
۸۰	گراز با دم ماهی
۸۰	گاو میش با دم ماهی
۸۲	شیر با دم ماهی
۸۳	شیر با منقار و دم ماهی
۸۳	شیر بالدار با دم ماهی
۸۳	میمون با دم ماهی
۸۴	اردک با پنجه شیر و دم ماهی
۸۴	قو با پنجه شیر و دم ماهی
۸۴	قوچ با پنجه شیر و دم ماهی
۸۵	سگ با دم ماهی
۸۶	ظروف نمادین
۸۶	کالاشا
۸۸	پورنا کالاشا
۸۹	پورنا گاتا

۸۹	کاماندالو
۹۳	کاپالا
۹۶	کومبا
۹۷	پاترا
۹۷	مادهویاترا
۹۸	اشتانیدی
۹۸	آجیاکومبا
۹۹	بوم‌پا
۱۰۰	گوکارنا
۱۰۰	گشونگ
۱۰۱	نورگشونگ
۱۰۱	حوکا
۱۰۲	ایداپاترا
۱۰۲	جشن‌های آب
۱۰۳	آیین نصب کوزه
۱۰۶	کومباملا بزرگ‌ترین جشن مذهبی جهان
۱۱۰	ماکاراسنکرانتی
۱۱۵	واژه‌نامه

سرآغاز و معرفی کتاب

در میان چهار عنصر هستی (آب، آتش، خاک و باد) آب از همگی رمزآلودتر است. آب عنصری است بی رنگ، بی بو، بی طعم و بی شکل، که هنگامی که سخن از آفرینش «حیات» پیش می آید شالش - بنا به تأکید اکثر ادیان - به مراتب والاتر از آن سه عنصر دیگر است. کلام قرآنی «و من الماء کل شیء حی» بر همین مضمون دلالت دارد؛ گویی آب از یک سو «آفریده خداوند»، و از سوی دیگر خود «واسطه آفرینش» است!

در جهان شناسی هندوئی علاوه بر چهار عنصر فوق «فضا» یا «اَثیر» (Ether) نیز، به عنوان عنصر پنجم معرفی شده، اما در متون دینی و اساطیری به این عنصر به تفصیل پرداخته نشده است.

و اما، از آنجا که عناصر یادشده نقشی جدی در فرآیند «آفرینش» ایفا می‌نمایند، و آفرینش به خداوند منسوب است، در ادیان هندی برای عناصر هستی (و حتی نیروهای متعدد فعال در آن) شأن الهی قائل‌اند؛ بدین معنی که در عرصه اساطیر از ایزدان متعددی نام برده شده، و شمایل‌هایی از ایشان ساخته و پرداخته گشته، تا براهمیت سرچشمه الهی عناصر طبیعی تأکیدی مضاعف گردد.

آب نمادی‌ترین این عناصر است؛ بنابراین در افسانه‌ها و اسطوره‌ها، ایزدان و حکایت‌های مربوط به آب، تنوعات و جذابیت‌های بیشتری دارند.

کتاب حاضر از پنج فصل اصلی، و زیرفصل‌های مربوطه تشکیل شده است:

در فصل اول به سه ایزدبانوی آب - گنگا، یمنا، و سرسوتی - پرداخته‌ایم. این ایزدبانوان، بنابر مندرجات اساطیری، از آسمان نزول کرده‌اند و در رفیع‌ترین نقطه زمین، یعنی ارتفاعات هیمالیا، کالبد زمینی یافته، و به صورت سه رود عظیم بر سرزمین هند جاری گشته‌اند. در این فصل افسانه‌های زیبای مربوط

به اصل و نسب، حکایت هبوطشان بر زمین، و نقش‌های نمادین این سه رود در عرصه اعتقادات دینی، روایات اساطیری و تجلیات هنری توصیف شده است.

فصل دوم به آبریان اساطیری اختصاص یافته. در عرصه اسطوره‌شناسی هند سه جانور آبری شاخص در افسانه‌های آفرینش نقش آفرینی می‌کنند:

ماتسیا، تجلی اول ویشنو، ماهی عظیمی است که عرصه هستی را در ابتدایی‌ترین مرحله آفرینش جهان از غرق شدن در آب‌های اولیه نجات می‌دهد. کورما، دومین تجلی ویشنو، هیبت یک لاک‌پشت غول‌پیکر را دارد؛ کورما به عمق آبها می‌رود و هستی را به همیاری ایزدان و اهریمنان نجات می‌دهد و به ساحت تجلی می‌آورد. آکوپارا، نام لاک‌پشت دیگری است که جهان را بر پشت خود حمل می‌کند. و سرانجام ماکارا موجودی است که گاه به شکل تمساح، زمانی در هیبت ماهی، و در مواردی نیز با جسم تنومند اسب آبی و خرطوم فیل در شمایل‌ها ظهور می‌کند. ماکارا در عرصه شمایل‌نگاری آبریان اساطیری بیشترین جلوه‌ها را دارد.

فصل سوم را به موجودات ترکیبی آبری اختصاص داده‌ایم. این موجودات

در عرصه هنر هندوی و بودایی جلوه‌های متنوع و متکثری دارند. برخی زائیده فرهنگ بومی هنداند، و بعضی دیگر تأثیرات فرهنگ‌های وارداتی را نشان می‌دهند.

در فصل چهارم، ظروف نمادین معرفی شده‌اند. ظروفی که در این فصل به آنها پرداخته شده در شکل‌ها و با جنس‌های مختلف ساخته شده‌اند. این ظروف کاربردهای آیینی و نمادین متفاوتی دارند و در مناسک و نیایش‌های دینی - فردی و جمعی - به کار برده می‌شوند.

در فصل پنجم درباره جشن‌ها و مناسک آب بحث شده است.

بخش مهمی از این کتاب را، مطابق روال کلی مجموعه، پژوهش تصویری تشکیل می‌دهد. ۱۱۵ تصویر این کتاب - اعم از آثار نقاشی، پیکرتراشی، و ابزار و آلات آیینی و طرح‌های خطی از نقوش تاریخی - در درک مفاهیم مکتوب نقش کلیدی ایفا می‌نمایند.

و در انتهای کتاب با ارائه واژه‌نامه تخصصی کوشیده‌ایم تا خواننده را تا حد امکان از رجوع به منابع دیگر بی‌نیاز سازیم.

در پایان، خداوند منان را شاکرم که توان و امکان به انجام رساندن جلد

چهارم از مجموعه «نمادشناسی هنر شرق» را فراهم فرمود. امید که لطفش
کماکان شامل حال این بنده بی مقدار شود و امکان و توان تدوین مجلدات
بعدی نیز فراهم آید.

امیرحسین ذکرگو
اردیبهشت ۱۳۹۳
کوالالامپور